

Давньокитайська міфологія — автентичний комплекс уявлень, культів і оповідей Давнього Китаю (переважно реконструйований), що формувався на основі архаїчних вірувань упродовж 2 тис. до н. е. — 2 ст. н. е. Зазнав подальшої раціоналізації, деміфологізації й філософського переосмислення з боку провідних інтелектуальних шкіл регіону.

Загальна характеристика

Визначальною рисою давньокитайської міфології є синкретизм тотемних (див. *Тотемізм*) вірувань (культи ластівки, змії-дракона, а також птахів, які згодом асоційовано з *фенхуаном*) та ранніх анімістичних культів сил природи.

Саме в цей період закладено основи натурфілософської (див. *Натурфілософія*) моделі світу, де міфологічні образи починають корелювати із системою п'яти елементів (*у-сін*) — дерево, вогонь, земля, метал, вода. У пізнішій натурфілософській традиції дракона почали асоціювати зі Сходом і деревом, а фенхуана — з Півднем і вогнем тощо.

Рання міфологія розвивалася як сукупність локальних племінних традицій; не мала чітко систематизованого *пантеону* (на кшталт античного): *божества*, *духи* природи, герої співіснували у багатошаровій структурі, тісно пов'язаній із *культу*м предків і державною *ідеологією*. Відсутність єдиного *канону* призвела до того, що той самий персонаж міг виконувати різні функції та мати різний статус у різних регіонах чи різних історичні періоди.

Давньокитайська міфологія стала тим світоглядним субстратом, який згодом був переосмислений у *конфуціанстві* (крізь призму історизації та *етики*), а пізніше — інтегрований у складні магичні ієрархії *даосизму* та космологію *буддизму*. Увиразнила характерну рису китайського міфологічного мислення — послідовну історизацію *божеств* (див. *Евгемеризм*): у писемних джерелах образи легендарних персонажів поступово трансформувалися на реальних правителів, першопредків і *культурних героїв* давнини.

Головні джерела

Головні джерела давньокитайської міфології — канонічні та філософські тексти: «Книга історії» («*Шу цзін*»), «Книга змін» («*І цзін*»), «*Чжуан-цзи*», «*Ле-цзи*», «*Хуайнань-цзи*», а також трактат «Канон гір і морів» («*Шань хай цзін*», усі — 1 тис. до н. е.), що містить найбагатший міфологічний матеріал.

Важливе місце має поезія *Цюй Юаня*, зокрема його поеми «Скорбота вигнанця» («*Лісао*») та «Питання до Неба» («*Тянь вень*»), де зафіксовані архаїчні *сюжети*, не спотворені пізнішою *цензурою*. Важливими джерелами є також «Історичні нотатки» («*Ши цзі*») *Сима Цяня*, які вписують міфологічних персонажів у династійну історію, а також написи на ворожильних кістках доби Шан (16–11 ст. до н. е.), що засвідчують культ предків і віру у верховне небесне божество *Шан-ді*, уявлення про якого в добу Чжоу (11–3 ст. до н. е.) було частково інтегроване й переосмислене в ширшу концепцію Неба (*Тянь*).

Пізніші інтерпретації та критичні осмислення *міфів* подано у творах *Ван Чуна*, зокрема в його праці «Критичні міркування» («*Лунь хен*»), де він із раціоналістичних позицій піддав сумніву чимало міфологічних уявлень. Оскільки більшість джерел фіксує вже раціоналізовану форму міфів, їхню первісну структуру реконструюють фрагментарно, часто шляхом *порівняльного аналізу* з пізнішим *фольклором*.

Космогонія

Космогонія давньокитайської міфології базується на ідеї первісного *хаосу* (*хуньдунь*), який часто описують як безформну цілісність, подібно до курячого яйця. З цього хаосу виникає впорядкований світ через розділення Неба і Землі. Важливе місце в китайському світогляді посідає уявлення про *ці* — універсальну життєву *енергію* або тонку *субстанцію*, з якої складається все суще. У міфологічних і натурфілософських уявленнях *ці* постає як первинна матеріально-енергетична основа *космосу*, що в процесі диференціації породжує протилежні начала *інь і ян* та бере участь у формуванні всіх природних явищ. Гармонійний рух і взаємодія потоків *ці* забезпечують рівновагу між небом, землею та людиною, тоді як їх порушення може спричинити природні й соціальні катаклізми. У подальшому концепція *ці* була інтегрована в

конфуціанську, даоську та народну традиції, ставши одним із ключових принципів осмислення взаємозв'язку людини й космосу.

Один із найвідоміших китайських космогонічних міфів пов'язаний із *Пань-гу*, хоча його письмова фіксація є відносно пізньою. У міфі про Пань-гу космос формується в процесі зростання першоістоти, тіло якої після смерті перетворюється на елементи світу: подих стає вітром і хмарами, голос — громом, ліве око — Сонцем, праве — Місяцем, кров — ріками, волосся — деревами тощо. Це відображає ідею єдності *макрокосму й мікрокосму* та мотив космічної *жертви*. Інший архаїчний пласт репрезентує міф про *Нюйву* — деміургічну праматір, яка створює людей із глини, відновлює небосхил, розплавивши різнокольорове каміння, і впорядковує світ (увиразнено ідею відновлення гармонії після космічного порушення). Важливими є також міфи про *потоп*, де боротьба з водною стихією (герой *Гунь* викрав у богів чарівну землю сіжан, щоб зупинити *повінь*, а син Юй продовжив його справу) відображає не покарання, а космічне й соціальне впорядкування, пов'язане з *іригацією* та освоєнням землі. Юй Великий, який приборкав води, проклавши русла річок, став засновником легендарної першої династії Ся (класичний приклад евгемеризації міфу).

Космологія

Космологія давньокитайської міфології — своєрідна система вертикальних і горизонтальних відповідностей: ґрунтується на уявленні про багаторівневий світ, що включає Небо, Землю та Піднебесний простір людської історії. Світ мислиться через розділення Неба і Землі, пов'язаних первісно «небесними драбинами» (напр., горою чи велетенським деревом), а пізніше роз'єднаних волею божеств, аби люди не турбували небожителів. Цей акт роз'єднання пов'язано з божествами Чжуном і Лі: за наказом верховного правителя Чжун підняв Небо вгору, а Лі притиснув Землю донизу, назавжди перервавши вільне сполучення між світами. Відтоді люди втратили можливість безперешкодно сходити на небо, а небожителі — спускатися на землю, і зв'язок між ними тепер підтримували через *ритуал* і посередників.

Вертикаль втілено в образах *світової гори* Куньлунь, яку вважали оселею верховних божеств і своєрідною віссю світу, *світового дерева* Фусан (шовковиця на Сході, де сходять сонця) та Жо (дерево на Заході, де сонця заходять), а також космічної осі. Горизонтальна структура оформлена у вигляді п'ятичастинної моделі (чотири сторони світу і центр), співвіднесеної з п'ятьма стихіями, 5 кольорами (синьо-зелений, червоний, жовтий, білий, чорний), 5 порами року (п'ята — «довге» або «пізнє літо») та небесними тілами (*Юпітер, Марс, Сатурн, Венера, Меркурій*). Сонце й Місяць становили окрему пару космічних начал ян (Сонце) та інь (Місяць) і разом із п'ятьма *планетами* утворювали систему «Сім світил», що згодом стала основою традиційного східноазійського тижня.

Важливу роль у китайській міфології та космології відігравала сакральна символіка чисел — їх розуміли як відображення фундаментальних закономірностей світобудови. Особливе значення мало число п'ять, пов'язане зі стихіями, сторонами світу, порами року та кольорами; вісім — символізувало космічний порядок через систему *триграм* (ба гуа), дев'ять — асоціювалося з небесними сферами, повнотою та імператорською владою тощо. Числові відповідності широко використовували в *астрології*, ритуалі, *архітектурі* та державній *символіці* як важливий засіб упорядкування простору й часу.

Знаковим елементом китайської космологічної *символіки* є чотири священні тварини, які персоніфікують сторони світу, пори року та відповідні космічні сили. Синьо-зелений дракон Цінлун уособлює Схід, весну та стихію дерева; Червоний птах Чжу цюе — Південь, літо і вогонь; Білий тигр Байху — Захід, осінь і метал; Чорна черепаха Сюань-у, часто зображувана в поєднанні зі змією, — Північ, зиму і воду. Сукупно вони постають охоронцями космічного порядку й священних напрямків простору, а їхні образи широко використовували в астрології, ритуалах, поховальній символіці та мистецтві. У пізнішій традиції до них додавали й центр, пов'язаний із Жовтим драконом як символом землі та імператорської влади.

Космічний порядок підтримується взаємодією інь і ян (темне/світле, пасивне/активне, жіноче/чоловіче) і циклічними процесами, що визначають як

природні, так і соціально-політичні ритми. Солярні й лунарні міфи відображають циклічність космосу. Так, рух сонця пов'язаний із деревом Фусан і образом десяти сонць, які сходили на небо по черзі, але одного разу порушили порядок, зійшовши всі разом, і були знищені лучником Хоу-ї, що врятувало світ від спеки. Місячні уявлення пов'язані з Чан-е (у найпоширенішій версії міфу — дружиною стрільця ї; вона випила еліксир *безсмертя* й полетіла на Місяць), кроликом безсмертя, який товче там зілля, та жабою, що уособлює темне начало інь і ковтає Місяць під час затемнення.

Зоряне небо структуровано через систему «палаців» і *сузір'їв*, які водночас є божествами та космічними символами, а природні катаклізми (землетруси, посухи, повені) інтерпретовано як порушення гармонії між небом і людським світом, часто спричинене неправедними діями правителя.

Важливим компонентом ранньої китайської міфології був шаманський пласт, пов'язаний із діяльністю жерців-шаманів (у) — посередників між світом людей, духів і небесних сил. Їм приписували здатність контактувати із божествами та *душами* предків, викликати дощ, лікувати хвороби, здійснювати *екзорцизми* й супроводжувати *душі* померлих у потойбічний світ. Уявлення про космічні подорожі, сходження на небо за допомогою священної гори, дерева чи драбини, а також образи духів-помічників і зоантропоморфних істот значною мірою відбивають саме шаманський субстрат. Попри подальшу раціоналізацію та інтеграцію архаїчних вірувань у конфуціанську, даоську та народну традиції, шаманські практики й мотиви зберігалися в китайській культурі протягом усієї її історії. Багато дослідників розглядають шаманський компонент як один із найдавніших шарів китайської міфологічної традиції, що передував формуванню класичних філософських систем.

Пантеон

Пантеон давньокитайської міфології включає різноманітні групи персонажів. Центральне місце посідають культурні герої-першопредки, творці основ цивілізації: Фу-сі (винайшов рибальство, письмо у вигляді триграм, встановив шлюбні обряди), Суй-жень (навчив добувати вогонь тертям), Шень-нун

(божественний землероб, навчив обробляти землю та відкрив лікувальні властивості трав), *Хуан-ді* (Жовтий Імператор, традиція приписує йому та його оточенню винахід колісниць, човна, календаря), *Яо* і *Шунь* — ідеальні правителі, що передали трон не синам, а найдостойнішим, *Юй Великий* — приборкувач повеней. Їхні функції часто варіюються, що свідчить про племінне походження міфів.

До деміургійних і космогонічних постатей належать *Пань-гу* та *Нюйва*.

Значну роль відіграють божества стихій і природних явищ: *Лей-гун* (бог грому), *Фен-бо* (бог вітру), *Юй-ши* (бог дощу), а також численні *духи* гір і вод, часто зооморфні або зооантропоморфні, включно з драконами (*лун*) — володарями водної стихії, символами *благодаті* та імператорської влади. На відміну від західної традиції, де дракони є переважно ворожими до людини істотами, у китайській міфології це благодійна космічна істота, пов'язана з водою, дощем, родючістю та відродженням природи; уособлює активне начало ян, є посередником між небом і землею та символом гармонійного поєднання природних сил (пізніше — один із головних символів імператорської влади та самої китайської цивілізації).

Значуща роль у китайській символіці належить *фенхуану* — міфічному птаху (в західній традиції часто ототожнюють з *феніксом*), який уособлює гармонію, процвітання та справедливе правління, його появу вважали ознакою настання доби миру й справедливості. У пізнішій традиції *фенхуан* став символом імператриці та жіночого начала інь, утворивши разом із драконом одну з найважливіших космічних і соціальних пар китайської культури.

Особливе місце посідають амбівалентні та демонічні постаті. Серед них *Сі-ван-му* (Володарка Заходу), чий образ еволюціонував від хтонічної повелительки покарань та *епідемій* до шляхетної господині персиків безсмертя. Це також руйнівні сили хаосу: *Гун-гун*, бог води, який пошкодив опору неба і спричинив всесвітній потоп, та велетень *Чі-ю* — бунтівний винахідник зброї, що кинув виклик *Хуан-ді* та космічному порядку.

У процесі розвитку давньокитайської міфології формується ієрархічний пантеон, пов'язаний із п'ятичастинною космологією: п'ять міфічних владик

відповідають сторонам світу, стихіям і космічним циклам, тоді як верховне божество (Шан-ді, пізніше абстрактне Тянь — Небо) набуває характеру верховного принципу та спостерігача за справами людей.

Для давньокитайських уявлень притаманна концепція множинності душ. Згідно з традиційними віруваннями, людина мала духовні душі хунь, пов'язані з небесним началом ян, і тілесні душі по, пов'язані із землею та інь. Після смерті хунь могли підноситися до світу предків або небесних сфер, тоді як по залишалися пов'язаними з тілом і похованням. Ці уявлення становили основу культу предків, поховальних обрядів та віри в духів гуй, а згодом були інтегровані в даоські та буддійські концепції *потойбіччя*.

Значення

Давньокитайська міфологія стала фундаментом історичної пам'яті, державної ідеології та повсякденної обрядовості; виконала функцію дієвого механізму культурної інтеграції, через який різномірні етнічні, релігійні та філософські традиції формували єдину цивілізаційну ідентичність.

Відіграла роль світоглядного субстрату, з якого виростили ключові філософські та релігійні системи Китаю — конфуціанство, даосизм, а пізніше й буддизм. Заклала основи органістичної та натурфілософської моделі світу, де космос, природа й людина мислилися в межах єдиної системи відповідностей (стихії, просторово-часові цикли, інь-ян), за відсутності ідеї трансцендентного Бога-Творця. Це визначило розвиток китайської астрономії, медицини, календарної обрядовості та архітектури.

Завдяки послідовній історизації міфологічних персонажів сформувався канон культурних героїв та ідеальних правителів, який став фундаментом державної ідеології, культу предків та уявлень про легітимність влади (Мандат Неба). Цей комплекс вірувань не зник із раціоналізацією світогляду, а перейшов у сферу ритуалу, символіки й народної релігії, де пантеон божеств набув рис чіткої соціо-бюрократичної ієрархії. Це забезпечило тяглість китайської культурної традиції та сформувало унікальний тип міфологічного мислення, заснованого на ідеях космічного резонансу та впорядкування світу.

Додатково

*Важливе місце в китайській міфологічній символіці посідав *нефрит* (юй), який вважався втіленням чистоти, досконалості та життєдайної сили. Йому приписували здатність захищати від злих духів, зберігати тіло від руйнування та сприяти досягненню *безсмертя*, що зумовило широке використання нефритових амулетів і поховальних обладунків. У конфуціанській традиції нефрит став символом моральних чеснот шляхетної людини, а в даоських уявленнях — одним із атрибутів безсмертних і сакральних небесних сфер.

* Серед найвідоміших легенд циклу астральній міфології — оповідь про Пастуха Ньюлана та небесну Ткалю Чжинюй, які уособлюють зорі Альтаір і Вега. За переказом, закоханих розлучила Небесна Володарка, яка створила між ними Небесну ріку (Чумацький Шлях). Лише раз на рік, у сьомий день сьомого місяця, згряя сорок утворює міст, який дозволяє їм зустрітися. Цей міф став основою свята Цісі та символом вірності й возз'єднання, а також відображенням уявлень про взаємозв'язок людських почуттів і космічного порядку.

Джерела

А н г л . п е р е к л . —

*Ke Y. and Other Poets. *The Songs of the South: An Anthology of Ancient Chinese Poems by Qu Yuan and Other Poets* / Trans. by D. Hawkes. London : Penguin Classics, 1985. 352 p.

**The Classic of Mountains and Seas* / Trans. by A. Birrell. London : Penguin Classics, 1999. 336 p.

*Huainanzi : *A Guide to the Theory and Practice of Government in Early Han China* / Trans. and ed. by J. Major, S. Queen, A. Seth Meyer et al. New York : Columbia University Press, 2010. 1016 p.

У к р . п е р е к л . —

Пу Сунлін. Ченці-чудотворці / Пер. І. Чирка. Київ : Дніпро 1985. 239 с.

*Ван Вейджи, Лі Хайянь, Ю Дзюнь. *Легенди Китаю* / Пер. М. Савченко : в 3 кн. Сафран, 2020.

Ф р а н ц . п е р е к л . —

*Mathieu R. *Anthologie des mythes et légendes de la Chine ancienne*. Paris : Gallimard, 2023. 272 p.

Література

1. Birrell A. *Chinese Mythology : An Introduction*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1993. 322 p.
2. Yuan K., Echin K., Zhixiong N. *Dragons and Dynasties : An Introduction to Chinese Mythology* / Trans. by Kim Echlin. London : Penguin, 1993. 208 p.
3. Puett M. *To Become a God : Cosmology, Sacrifice, and Self-Divinization in Early China*. Cambridge : Harvard University Asia Center, 2002. 372 p.
4. Yang L., Deming A. *Handbook of Chinese Mythology*. Oxford; New York : Oxford University Press, 2008. 312 p.
5. 袁珂. 《中国神话通论》. 成都 : 四川人民出版社, 2019. 416 p.
6. Liu T. T. *The Chinese Myths : A Guide to the Gods and Legends*. London : Thames & Hudson, 2022. 224 p.
7. Shuxian Ye. *A Mythological Approach to Exploring the Origins of Chinese Civilization*. Beijing : Springer Nature, 2022. 511 p.